

TÜRKİYE'DE CEZAEVLERİ VE KADIN TUTUKLULUĞU ÜZERİNE

Ümit Efe ile Söyleşi

Söyleşi: Esra Aşan, Zeynep Kutluata

Ekim 2012, İstanbul

Türkiye'nin son yıllarına tutuklamalar furyası damgasını vurdu. Balyoz, Devrimci Karargah, Ergenekon, KCK operasyonlarıyla asker, bürokrat, gazeteci, siyasetçi, aktivist, feminist, sendikalı, sosyalist, öğrenci... binlerce kişiye cezaevi yolu gösterildi. Kadın hak ihlallerine ilişkin davalarda, özellikle tecavüz davalarında, sanıkların salıverildiği örnekleri kısa süre önce gördük. Biz bu çalışmalarımızı yürütürken Türkiye'nin pek çok cezaevinde Kürt tutuklular açlık grevlerine başladılar. Geçtiğimiz sayımızda, kadın tutuklular ve tutuklu yakınlarıyla söyleşiler yaparak, kadınların tutukluluk koşullarını, toplumsal cinsiyetin tutuklama süreçlerinde, tutukluluk halinde ve sonrasında nasıl etkili olduğunu gündeme getirmeye çalışmıştık. Bu sayımızda da İnsan Hakları Derneği (İHD) İstanbul Şube Başkanı Ümit Efe ile Türkiye'de cezaevlerinin ve kadın tutukluların durumu ve koşulları üzerine konuştuk. Ümit Efe hem kendi kişisel deneyiminden hem de İHD'nin çalışmalarından hareketle Türkiye'de farklı dönemlerde kadınların yaşadıkları tutukluluk deneyimlerini ve bu konuda yürütülen çalışmaları bizlerle paylaştı.

Öncelikle sizi ve cezaevleriyle ilgili çalışmalarınızı tanıyarak başlayabiliriz. İHD içinde cezaevi komisyonları ne zaman kuruldu? Hangi dönemlerde çalışmalarınız yoğunlaştı?

İHD İstanbul Şubesi başkanıyım. Daha önce İHD İstanbul Şubesi'nin Cezaevleri Masası ve Cezaevleri Komisyonları'nda çalıştım. İHD aslında cezaevlerinin önünde doğdu. 12 Eylül döneminde çocukları cezaevlerinde bulunan anneler Didar Şensoy öncülüğünde bir komisyon kurdular. O zamanlar adı İHD değildi. Onlar hapishanede işkence gören çocukları için bir araya gelerek seslerini yükselttiler. Bu mücadelenin ardından 1986 yılında kurulan bir kurumuz. Bu nedenle hapishanelerle doğrudan ilgili bir örgütüz. 25 yıldır hapishanelerle ilgili çalışmalar yürütüyoruz.

Kişisel olarak ben de 12 yıldır hapishanelerle ilgili çalışmalar yürütüyorum. İHD'de 25 yıl boyunca her zaman cezaevi komisyonumuz oldu. F tipine geçiş, tecrit sürecinde çalışmalarımız yoğunlaştı. Bu dönemde katliamlar yaşandı. Ümraniye, Buca cezaevlerinde katliamlar yaşandı. 1996'da Ulucanlar Katliamı yaşandı.¹ 2000'lerde de Hayata Dönüş Operasyonu adı altında katliamlar yaşandı. Bu dönemde çalışmalarımız yoğunlaştı. Tecrit sürecinde, 1997'de Adalet Bakanlığı tarafından Temmuz genelgesinin çıkarılmasıyla birlikte İHD bünyesinde bir cezaevi masası da oluşturduk. 97 Genelgesi'nin tecridin bir altyapı

çalışması olduğunu fark eden ilk örgüttük. Sonrasında Ağustos 97’de bir genelge daha çıkarıldı ve küçük oda sisteminin “uyuşturucu kullananlara”, “cinsi sapıklara” uygulanacağı söylendi. Biz, suçu her ne olursa olsun hiç kimsenin tecrit edilemeyeceğini söyledik. Bu masa sadece tecrit, izolasyon ve yüksek güvenli hapisaneler üzerine çalışmalar yürüttü. Özellikle Avrupa’da ve Amerika’da izolasyonun tarihsel sürecini araştırdık.

Biz hapishanesiz bir toplumun mümkün olabileceğine dair görüş oluşturduk. Bu konuda kapsamlı dosyalarımız bulunmakta. Biz bu çalışmaları yaparken Türkiye’deki cezaevleri kanlı bir biçimde tecrit edici F tipi cezaevlerine dönüştürüldü. 1997 ve 2000 yılları arasında tecrit, hücre tipi, yüksek güvenli cezaevlerine ilişkin özel bir çalışma yürüttük. Bu dönemde insanlar öldürüldü, işkencelerden geçirildi, cesetleri tanınmayacak hâle getirildi. Hayata Dönüş Operasyonları’yla otuz insan hayatını yitirdi. Tutuklular yargılandı, yani, bunun bir de yargı ayağı oluştu. Akademik çalışma, devletle görüşmeler ve eylemliliklerin yanında hukuki takibi gerektiren bir süreç de başladı. Avukat arkadaşlarımız Çağdaş Hukukçular Derneği, Özgürlükçü Hukukçular Derneği başka kitle örgütleriyle birlikte ortak çalışmalar yürüttü, dosyalar takip edildi. Tecridin durdurulması ve önlenmesi için paneller, seminerler yaparak kamuoyunu bilgilendirmeye çalıştık, beş kişi olsak da sokağa çıktık. Hayata Dönüş Operasyonları’yla tecride geçildikten sonra çalışmalarımıza komisyon olarak devam ettik.

Sonrasında da mahpuslardan gelen mektuplar, mahpus ailelerinin başvuruları üzerine avukatlarımız aracılığıyla hapishaneleri sürekli takip ediyoruz. Yaşanan hak ihlallerinin önlenmesi için çalışıyoruz. Basın açıklamaları yapıyoruz. Geçen hafta 30. Haftasını geride bıraktığımız “F Oturmaları” eylemini yapıyoruz. Her hafta yaptığımız F Oturmaları’nda cezaevindeki sorunları kamuoyuyla paylaşıyoruz. Şimdi ise açlık grevlerini takip ediyoruz.

80’li ve 90’lı yıllardaki cezaevi koşullarıyla bugünkü koşulları karşılaştığımızda genel olarak nasıl bir değişim olduğunu düşünüyorsunuz?

80’ler ve 90’larda koğuş sistemi vardı. 80’li yıllarda her gün işkence vardı. O zaman şiddet açıkça her gün uygulanıyordu. Hapishaneler askeri hapishanelerdi, koğuşlara asker giriyor, “Siyasi tutuklu değilsin askersin!” diyordu. 90’larda bu durum azalmıştı. Her gün her dakika asker içeride operasyon yapmıyordu. 2000’lerden sonra F tipine geçildi. F tipine geçiş operasyonları zaten çok kanlıydı ve askeri bir operasyondur. F tipinde insanlar izole ediliyor. İzolasyon da başka bir işkence türü. Şimdi, işkence sessizce devam ediyor. Yıllar içinde stil değişiyor ama şiddetin mantığı değişmiyor. Aynı imha, inkâr, insan saymayan mantık halen devam ediyor.

Kendi deneyiminizden hareketle 1980’li yıllarda, yani askeri hapishanelerde, kadınların hapishane koşulları hakkında bilgi verebilir misiniz?

Ben iki defa cezaevine girdim. 1981- 1984 arasında Metris Cezaevi'nde, 1989-1991 arasında Bayrampaşa Cezaevi'nde kaldım. Kadın mahkûmların, kadın olarak hapisanede olmalarına uygun hiçbir düzenleme yoktu. Adli ve siyasi kadın mahkûmlar birarada kalıyordu. Biz, siyasi mahkûmlardan genç olanlarımız, geceleri nöbet tutuyorduk. Çünkü mahkûmlarla şizofreni hastaları aynı mekanda tutulmaktaydılar Benim yaşadığım dönem, 80'li yıllar, işkencenin her türlüşününün uygulandığı ve kadınlara tacizin, sarkıntılığın yaygın olarak yapıldığı bir dönemdi. Operasyonları asker yapıyordu, kadın cezaevi olmasına rağmen operasyona askerler giriyordu. Daha iri olan, gözalıcı olan kadınların hiç şansı yoktu. Bir yandan jopla vururken, bir yandan elle taciz ediyorlardı. 80'li yıllarda tek tip elbise uygulamasının olduğu dönemde kadınlara zorla tek tip elbise giydirmediler. Erkekler tek tip elbise giymeyi reddettiklerinde onları iç çamaşırlarıyla bırakıyorlardı. Erkekler iki buçuk yıl iç çamaşırlarıyla kaldılar. Giydirildikleri her seferde kıyafetlerini yırttılar. Kadınların da bunu yapacağı açıktı. Kadınları iç çamaşırlarıyla bırakamayacakları için onlara tek tip elbise uygulamasını yapmadılar. Toplumun tepkisini çekecekleri için bunu yapmadılar. Ama onun dışında her türlü şiddet vardı. Kadınlarla erkeklerin en fazla "eşit olduğu" yer hapisanede ve gözaltında işkencedir. İşkencenin amacı sizi teslim almaktır.

Cezaevlerinde hamile kadınlar da vardı. Sağlığa erişim hakları kısıtlıydı. 80'li yıllarda cezaevinde kaldığım dönemde hamile bir kadının elleri kelepçeli doğuma götürüldüğüne tanık oldum. Kelepçeleri çıkarılmadan doğuma zorlandı. Polis doğuma girip "kocan nerede" diye sorgulamasını yaptı.

Adli ve siyasi tutukluların hapisanelerde birbirleriyle ilişkileri hakkında ne söyleyebilirsiniz? Adli kadın tutukluların koşulları nasıldı? Adli tutuklular uğradıkları hak ihlalleriyle ilgili olarak İHD'ye başvuru yapıyorlar mı?

Adli mahpuslar yerine sosyal mahpuslar terimini kullanabiliriz. Sosyal nedenlerden dolayı tutuklanmış kişilere adli mahpuslar da denilebilir.

İHD'nin çalışmalarına baktığımızda biz hapisaneleri, hapisanelerde yaşanan gerçekleri ne yazık ki politik tutuklular üzerinden öğreniyoruz. Onlar bir şekilde seslerini dışarı çıkarmayı becerebilen bir kesim. Ama adli tutuklular için özellikle kadın ve çocuklar açısından aynı şeyi söylemek son derece zor.

Mevcut sistem suç üreten bir sistem. Kadın olarak sosyal bir mahpusunuz ve bir anda kendinizi hapisanede bulduysanız çok zor ve ağır koşullarla karşılaşıyorsunuz. Sosyal mahkûmlar açısından durum daha da kötü. Siyasi kadın tutuklu olmanın avantajlı noktası hak arama bilincine sahip olmaları, tüm bu uygulamalara direnebiliyorlar. Diğer kadın

mahpuslar tepki gösterebiliyorlar ama direnemiyorlar. Seslerini duyurabilecek kanallara sahip değiller. Hapishanede cezaevi yönetimi tarafından aşağılanıyor, eziliyorlar.

Kendi deneyimimden hareketle size şunları anlatabilirim: Bayrampaşa Cezaevi'nde (1989-1991) sosyal/adli mahpuslarla birlikte kaldım. Kadın siyasi mahkûmlarla, sosyal mahkûmlar burada altlı üstlü kalıyordu. Orada şizofreni hastası olan, vahiyler gelip çocukları öldürmesi emredilen kadınlarla, çocuklu, kısa vadede tahliye olabilecek herkes aynı mekânda bulunuyordu. Hasta mahpusların yeri hapishane değil. Rehabilitasyon merkezinde olmaları gerekirken, onları hapishanelerde tutuyorlardı. İkinci olarak, okuma yazması olmayan eğitim düzeyi düşük kadınlar bulunuyordu. Çoğu mahkûm orada unutuluyordu. Yoksul oldukları için aileleri gidip gelemiyordu. Kadınların suç kavramını çok daha ezici bir şekilde yaşadığını orada gördüm. Toplumda “erkek suç işleyebilir, elinin kiridir” diyen bir zihniyet var.

Bayrampaşa Cezaevi'nde kaldığım dönemde, zina suçundan gelen kadınlara diğer mahkûmlar çok kötü davranıyorlardı. Diğer mahkûmların zina nedeniyle cezaevine giren bir kadına neler yaptıklarını gördüm. İnsanlık dışı bir uygulamaydı. Kadını çıplak soyarak dövmüşlerdi. Koşuhta sosyal mahpusların kendi hukukları kendi yaklaşım tarzları var. Benim gibi siyasi mahpuslar, sosyal mahpuslarla kalmak istememiştik. Ruh sağlığı bozuk olan bir sürü insan vardı. Gece uyuyamıyor nöbet tutmak zorunda kalıyorduk. Ama bizi, siyasi tutukluları dinliyorlardı. Onların dilekçelerini yazıyorduk, ihtiyaç duydukları konularda onlara yardımcı oluyorduk.

Yine Bayrampaşa Cezaevi'nde kaldığım dönemde sosyal/adli mahkûmların anlatılarını dinlemiştim. O dönem, hapishanelerde koşu ağalığı sistemi yaşıyordu. Mahkûmlar arasında sınıfsal, sosyal farklar vardı. Koşuhtalarda çaresiz bazı kadınların zorla temizlik ve ayak işlerinde çalıştırıldığı oldu. Kadınların gardiyanlar tarafından diğer mahkûmlara “sunulduğu” süreçler yaşandı. Benim gördüğüm örneklerde kadınlar buna rıza gösteriyordu.

Hapishanelerde kadınlara dair, kadınlık durumları gözetilerek yapılan düzenlemeler var mı?

Hapishanelerde özellikle kadına dair hiçbir düzenleme yok. Kadın cezaevi olarak adlandırılan, şehre en yakın olarak bildiğimiz Bakırköy Kadın ve Çocuk Tutukevi, şehrin ortasında olmasına rağmen, kadına uygun bir düzenlemesi yok. Örneğin, kadına dair hijyen düzenlemelerini hiçbir hapishanede bulabilmeniz mümkün değil. Eğer kadın çocuğuyla birlikte geldiyse, çocuğunu bırakabileceği başka bir yer yoksa ve çocuğu zorla elinden alınıp Çocuk Esirgeme Kurumu'na gönderilmediyse, yanında kalıyorsa, çocuk için de bir düzenleme yok.

Kendi yaşadığım bir olayı anlatayım: 1981 yılında Metris Cezaevi'ndeydim. O dönemin siyasal bir mahpusu uzun süre işkencede kalmıştı. Kızı yanında, işkencehanedeydi, annesinin sesini duyuyordu. Annesi ifade vermiyordu. Kızını alıp Çocuk Esirgeme Kurumu'na götürdüler. Avukatların uğraşısıyla sonrasında çocuk cezaevine geldi. O dönem sürekli işkence gören ve direnen kadınlardık. Koğuş operasyonlarında çocuğu saklardık. Çocuk, o koşullarda yaşamak zorundaydı çünkü çocuklar için ayrı bir düzenleme yoktu. Hiçbir cezaevinde yok.

Kadınların jinekolojik muayeneye ihtiyacı oluyor ama öyle bir revir yok. Kadının çocuğu için bir oyun odası yok. Kadınlar için dizayn edilmiş bir banyo uygulaması yok. Hatta sıcak su bile kısıtlı veriliyor. Hapishanelerde çamaşır makinesi de yok, çamaşırlar elle yıkanıyor. Bu duruma hem cezaevinde kaldığım dönemlerde kendim tanık oldum hem de İHD olarak aldığımız başvurularda bize anlatılanlar üzerinden bunu biliyoruz. Bizim izlediğimiz cezaevlerinde durum böyle. Bunu Adalet Bakanlığı'na da sormuştuk. Kadın için ayrı bir revir uygulaması hiçbir cezaevinde düşünülmemiş, tasarlanmamış durumda.

Hasta tutuklular açısından sağlık konusunda ve hastane sevklerinde sorunlar yaşandığı sıkça gündeme geliyor.

Hastane sevklerinde, kadınlar için ayrı bir sevk aracı yok. Kadınlar ve erkekler aynı araçlarda gidiyorlar. Sevk aracı tamamen bir işkence aracı: ellerinizi arkadan kelepçeliyorlar, bazen arabada bir yere bağlanıyorsunuz. Bazı araçlarda bölmeler var. Askerler tarafından sevk ediliyorsunuz ve gözle, sözle sürekli bir taciz var. Siyasi mahkûmlar bu tacizlere yanıt verdikleri için dayak yiyorlar, adli mahkûmları siz düşünün artık... Kim bilir o sevk esnasında insan olarak ayrı, bir de kadın olarak ne kadar onur kırıcı muamelelere maruz kalıyorlar. Sonra doktor muayenesine giriyorlar. Kelepçeleri açılmıyor, askerler doktorun yanında duruyor. Doktorlar buna izin veriyorlar. Halbuki askeri dışarı çıkartıp hastayı tamamen yalnız bir ortamda muayene etmesi lazım. Siyasi mahpus kadınlar bu uygulamayı reddedebiliyor. Adli mahkûmlar bunu reddetmeyi bilmiyor ya da düşünemiyor. Hastaneye geldiği koşullarda durumunu ne kadar anlatabiliyor, doktor derdine ne kadar çare bulabiliyor? Kendilerini çok yalnız hissediyorlar ve yalnızlar gerçekten. Biliyorsunuz, bir tane sevk aracı cayır cayır yandı ve tutuklular öldü.² O kadar iptidai araçlar yani...

Çocukların hapishane koşulları, Pozantı Cezaevi'nde yaşananlarla tekrar gündeme geldi. İHD olarak bu süreci takip ettiniz.

Pozantı Cezaevi'nde çocuklar cinsel işkence gördüler, tecavüze uğradılar. Bu, çocuklar açısından çok zor bir durum. Tecavüze uğradığını açıklayan çocuklardan biri intihara kalkıştı. Bu konuyla ilgilenen İHD Mersin Şube başkanımız KCK operasyonlarında tutuklandı.

Cezaevlerinde mahkûmların ekonomik ve sosyal gelişimini gözeten uygulamalar var mı?

Özellikle, yarı açık cezaevlerinde korkunç bir sömürü var. Orada çalışan mahkûmların sigortaları tam olarak yapılmaz. Çok fazla saat çalıştırılırlar, o çalışma ücretleri hiçbir zaman tam olarak verilmez ve yarım sigortalı olarak çalıştırılırlar. Yarı açık cezaevlerinde mahkûmlar üretim yapabiliyorlar. Kadınlar daha çok el sanatları, yün, dokuma, işleme gibi şeyler yapıyor.

“Mahkûmlar üretim yapsınlar, tiyatro yapsınlar sosyal hayatla bağları ve güçleri olsun” gibi bir mantık yok. “Toplumla barışmaları sağlansın” gibi bir konsept geliştirilmiyor. Sosyal devlet, mahpusun toplumla barışabileceği, toplumsal adaletin ve vicdanın güçlendiği, mahpusun ceza çektikten sonra tekrar topluma karıştığında toplumun bir bireyi olarak sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürebileceği koşulları hiçbir zaman sunmadı.

Çünkü şöyle bir şey var: Hapse girdiğiniz zaman; bir, insan değilsiniz; iki, hastasınız. İyileştirilmeniz gerekir, bu da sisteme uygun hâle geldiğinizde mümkün olur. Size yapılan her muamele ailenize de yapılır, bu yüzden hapishaneler kentlerin dışına taşınır. Hapishanelerin yanından geçerken insanlar o hapishanelere bakmaz bile. Böyle bir mantıkla toplum biçimlendirilir.

Cezaevinden çıkan mahkûmlar ne tür zorluklarla karşılaşılıyorlar?

Cezaevinden çıktıktan sonra hayatını kurmak sadece kadınlar için değil, erkekler için de zor oluyor. Geçtiğimiz sene sosyal mahpuslara af çıkmıştı. Ben İHD'deyken kapıyı birisi çaldı, açtım, bir adam... Yirmi küsur yıldır yatıyor, cezaevine 30 yaşında girmiş 50 elli yaşında çıkmış. Ailesini, hayatını kaybetmiş ve gidebilecek hiçbir yeri yok. “Ben hapishaneye dönemez miyim?” diyordu. Biz dernek olarak bir süre uğraştık, bu insanı yerleştirebilecek bir yer bulamadık. Bu bir erkek. Bir kadını düşünebiliyor musunuz?

Bir örnek daha vereyim. Bartın cezaevinde 12 Eylül koşullarında, Zonguldaklı bir kadın hamile olarak içeri giriyor. Çocuğu içeride doğuruyor ve o çocuk beş yaşına kadar dış dünyayı tanımıyor. Ne zamanki siyasi mahkûmlara af çıkıyor, çocuğu da dışarı çıkartıyorlar. Bu çocuğu yakından tanıdım. Dışarı çıktığında araba kornalarından çocuk depresyon geçirdi. Böyle bir hayat hiç görmemiş. Bunun ne demek olduğunu düşünebiliyor musunuz? Anne tamamen sahipsizse, okuması yazması yoksa, bir biçimde kendini savunabilecek mekanizmaları bile kullanamıyorsa, orada öyle kalıyor ve o çocuk da onunla birlikte ceza çekiyor.

Sosyal ya da politik nedenlerle tutuklu kadınlar hapishaneden çıkıp topluma döndüklerinde toplumsal bir dışlanma yaşıyorlar. Yakın çevreleriyle artık eskisi gibi ilişki kuramıyorlar, toplum onları dışlıyor. Sabıkası var. Ne yapacak? Nerede çalışacak? Birçok fabrikanın ya da işyerinin belli bir sayıda eski mahkûmu çalıştırması gerekiyor. Bu konuda bir kanun var. Ancak torpilli olan birkaç tane mahkûm böyle bir şanstı yararlanabiliyor.

Cezaevi personelinin mahkûmlara yaklaşımından bahsedebilir misiniz?

Cezaevi müdürleri genellikle erkek oluyor. 80'li yıllarda Metris Cezaevi'nde kaldığım dönemde burası kadın polisler tarafından yönetiliyordu ama her zaman erkek görevlilerin, gardiyanların girmesi mümkündü. Kadınların ihtiyacının anlaşılabilceği bir psikolojik danışmanlık, ombudsmanlık mekanizmaları bulunmuyor. Adli mahkûmların çoğu okuma yazma bilmiyor. Eğer yanlarında öğretmen, eğitimli biri ya da siyasi mahkûm yoksa hiçbir şekilde seslerini duyuramıyorlar.

Bir örnek vereyim. 1989-90 yıllarıydı, Bayrampaşa Cezaevi'nde iddik. Biz bütün siyasi tutuklular feryat figan bir Kürt kadın sesiyle uyandık. Kürtçe bilen arkadaşlara sorduk, ne diyor diye. "Ben suçlu değilim, evime gitmek istiyorum diyor." dediler. Kadının hikayesi şu: Kendisine korkunç derecede işkence yapan bir kocası var. Tecavüz eden, çalıştıran, kendisi çalışmayan, başka kadınlarla gezen bir koca... Kadın çok yoksul, evde bir taşın üstünde, kilim gibi bir şeyin üstünde yatıyor. Adam kadını dövüyor, parasını almak istiyor ve kadının kanıyla aynalara başka kadınların adlarını yazıyor. Bunların üzerine kadın dayanamıyor, evdeki baltayı kocasının kafasına geçiriyor. Şimdi bu kadın kendisinin suçlu olmadığına inanıyor. Çünkü o adam kendisine ve çocuklarına o kadar büyük bir eziyet yapıyor ki kendisini kurtarmak için kalkıp adamı öldürüyor. Suçlu olduğuna inanmıyor. Hapishaneye niye konulduğunu anlayamıyor. Bas bas bağıyor, "İmdat beni kurtarın, ben evime gitmeliyim, çocuklarım var." diye. Hiç kimseye güvenmiyor. Cezaevi görevlileri, adliler sakinleştiremeyince biz gittik. Aramızda Kürtçe konuşan biri vardı, bir tek ona güvendi. Onunla konuştu, ona anlattı. Kadınla iletişim kurabilecek onu o anda sakinleştirecek bir mekanizma, bir psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı yok. Orada kadına dayak atarak, onu döverek ve zor kullanarak içeri almaya çalışıyorlardı. Bizimle konuştuğunda: "İki gün sonra çıkarım değil mi?" diyordu. "Hayır, çıkmazsın, bu zaman alacak." deyince kadın kendisini duvarlara vurdu. Bu kadın her durumda bizim yardım edeceğimizi anladı, çünkü başka hiç kimse yoktu. Kocasına gelince birtakım organları zarara uğramış ama ölmemişti. İyileşince kadına gelip şunu söyledi: "Sen eğer buradan çıkarsan ben seni öldürecekim. Sen beni öldüremedin ama ben seni öldürecekim." Şimdi bu, mümkün! O kadın adamı öldürememişti ama o adamın onu ilk fırsatta öldürecekği çok açıktı. Defalarca biz bu kadınla ilgili dilekçeler yazdık. Adam şikâyetçi olmayacağını söylemiş ama kamu davası açılmıştı. Biz

oradayken kadın tahliye oldu ama sonu ne oldu bilmiyorum. Ne yapabilirdi? Normalde hapis değilken hayatına ne kadar hâkimdi ki bütün bunlar yaşandıktan sonra hayatına devam edebilsin. Onu koruyacak hangi sosyal konsept var? Devlet güvenliğini nasıl sağlıyor? Yargılıyor, hapse koyuyor, suçlu ilan ediyor ve dışarı çıktığında kocası tarafından her an öldürülebilir.

Cezaevi personeli mahkûmların ihtiyaçlarına yanıt verebilmek, onlarla sağlıklı ilişki kurabilmek için nasıl bir eğitim alıyor?

Kadına yönelik şiddetle ilgili eğitimler bir yana, hiçbir cezaevi personeli insan hakları eğitimi almamış durumda. Cezaevinde olduğum dönemde asgari düzeyde bir eğitimleri olmayan, okuma yazma bilmeyen gardiyanlar da vardı. Özellikle cunta dönemi hapisanelerinde gardiyanlar askeri personel gibi davranıyorlardı. Siyasi mahkûmlarla ilgilenmek için kadın polisler görevliydi, bir de gardiyan kadınlar vardı. Üst aramasında zorla soyup sizi askerlerin önüne atacağız diye tehditler edebilen, soyunup kaldığınızda da sinsice bakan, kadınlık onurunu aşağılayan bir personel vardı. F tipi cezaevlerine geçildiği dönemde Ankara'ya gitmiştik. Adliyenin kapısına cezaevine personel alım ilanı asılmıştı. Orada kriterler şuydu: Pazuları güçlü, uzun boylu, kuvvetli insanlar. Eğitim düzeyine dair hiçbir kriter yoktu.

Cezaevi personelinin yetkileri kanunda ne şekilde yer alıyor?

Üst aramasında dokunmadan arayabilmek mümkün. Bu, bir kişinin onurunu kırmadan yapılabilir. Yönetmeliklerde hukuki açıklık var. Üst araması yapılması yazıyor ama tarif edilmiyor. Bunu onur kırıcı hale getiren orada çalışan görevliler. Çünkü böyle bir konseptle eğitiliyorlar. Tacize varan, onur kırıcılığa varan üst araması uygulamaları bütün kadınlara yapılıyor. Kürt iseniz size vatan haini ya da terörist deniyor. Kapıda askerlere tek tek kadınların ismi söylenebiliyor. “Vatanı bölen, şu kadar insan öldüren” gibi bilgiler verilerek içeri girdiklerinde artık o kadınları dövmeleri kaçınılmaz.

Hediye Aksoy'un gözleri görmüyor ve meme kanseri. Yaşama şansını dışarıda belki bulabilecek kadar hasta. Ama cezaevinde hastaneye düşürecek kadar şiddet uygulanıyor. Niye? Çünkü o Kürt ve hain. Burada bir nefret söylemi ve intikamcı bir mantık var. Cezaevlerinde genel öldürme konsepti imha ve intihardır. Sizin siyasal kimliğinizi, kadın kimliğinizi, dinsel inançlarınızı, cinsiyetinizi yok eden bir şey vardır.

Ulrike Meinhof'u biliyorsunuz.³ Ona uygulanan şiddette Ulrike'nin delirdiği topluma yayılır. Delirtinceye kadar da her şey yapılır. Kendisini astığı söylenir. Ama daha sonra kızı ve

avukatlarının çalışmalarıyla, aslında Ulrike'nin hücrelerinde, kameraların çekmediği bir yerde kendisine tecavüz edilerek ve boynu kırılarak öldürüldüğü resmi olarak kanıtlanır.

Şimdi bizim ülkemizde de hiçbir kadının bu tarz bir muameleye uğramayacağını güvencesini kimse veremez. Pozantı'daki çocuklara tecavüz eden, tecavüzü söyledikleri için parmaklarını kıran işkenceci zihniyet varken hiçbir kadın güvence altında değildir. İHD olarak var olan hapisane sisteminin, kadın erkek hiç kimse için, bir güvence oluşturmadığını, mahkûmu topluma kazandıran değil, suçu yeniden üreten bir şiddet konsepti olduğunu düşünüyor ve hümaniter insan hakları felsefesi açısından başka ceza sistemlerinin tartışılması ve hapisanelerden vazgeçilmesi gerektiğine inanıyoruz.

İHD'ye son yıllarda ne tür başvurular geldi? Kadın ve erkeklerin başvuru oranları, gerekçeleri nelerdi?

Bizim cezaevi komisyonumuza daha çok siyasi tutuklular başvuruyor. Son yıllarda adli tutuklular da arttı. Siyasi tutuklular sivil toplum örgütlerini tanıyan, hak arama bilincine sahip bir kesim oldukları için bize daha çabuk ulaşıyorlar. Bu kadar sayıda kadın, şu kadar sayıda erkek gibi bir miktar söyleyemem. Çünkü bazen çok yoğun tutuklamalar oluyor. O zaman kadınların sayısı da artıyor. Biz aslında Adalet Bakanlığı'nın verilerini topluyoruz. Bu verilere göre Türkiye cezaevlerinde 34.430 kişinin 32.807'si 18 yaş üstü erkeklerden, 1474 kişisi 18 yaş üstü kadınlardan, bunun 1623 kişisi ise 13 - 17 yaş arası kadın ve erkek çocuklardan oluşuyor.

Şimdi bu tutuklamalara göre kadın ve erkek oranları ile sayıları değişiyor. Kadınların politik mücadelede ya da muhalif mücadelede daha fazla yer almasıyla birlikte bize başvuran tutuklu kadın sayısı da artmış oluyor. Siyasi kadın tutuklularla adli kadın tutuklular arasında muamele farklılığı bulunuyor. Politik kadın tutuklular ortak hareket ediyorlar, hak arama bilincine sahipler ve seslerini duyuruyorlar. Ancak adli kadın ve çocuk mahpuslara ulaşmada zorluk çekiyoruz. Bu mekanizmaları bilmiyorlar. Mesela, Bakırköy'de çocuk tutuklular tecavüz iddiasıyla koğuşlarını yaktıklarında hemen gittik, avukatlar geldi. Çocuklar avukatların yüzüne bakarak yaşadıklarını söyleyememişlerdi çünkü aynı şiddete geri döneceklerdi. Adli kadın mahkûmlar açısından da zaman zaman böyle krizler yaşadığımız oldu.

Size gelen başvurularda hangi sorunlar öne çıkıyor? İHD olarak nasıl bir destek veriyorsunuz?

Kadınların başvuruları sağlık sorunları, hapisane koşullarının kötülüğüyle ilgili oluyor. Kadınların ve erkeklerin şikâyetleri farklılaşmıyor, hemen hemen aynı şikâyetlere sahipler.

Sadece bazen özel olarak kadınlar sarkıntılık veya cinsel taciz iddiasıyla ayrıca başvuruyorlar. İlgili bakanlıklarla yazışmalar yapıyoruz, suç duyurularında bulunuyoruz ve o hapishanelere giderek yerinde incelemeler yapıyoruz.

Yaptığınız çalışmalar sonuç alıyor musunuz?

Sonuç alındığı durumlar oluyor çünkü bizim hakkında suç duyurusunda bulunduğumuz her cezaevi müdürünün terfisi duruyor. Ancak biliyorsunuz ülkemizde gözaltında tecavüzde bulunduğu ve kadınlara işkence yaptığı AİHM’de kanıtlanmış Sedat Selim Ay İstanbul Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü’ne getirildi. Kadınlar buna itiraz ettiler ama bir türlü kendilerini anlatamadılar. Neredeyse adam temiz biri olarak lanse edilmeye çalışıldı.

Burada toplumun tepkisi çok önemli. Dünyanın bir başka yerinde çocuklara ya da kadınlara tecavüz edildiği toplumun önüne düştüğünde toplum çok büyük bir tepki gösterir. Burada ise Pozantı’da çaresiz ve parmak kadar çocuklara tecavüz edildiğinde toplum ses çıkarmadı. Televizyonda *Suskunlar* adlı bir dizi var. Herkes oturup o diziyi ağlayarak izliyor. Ama Pozantı çocukları için kaçımız bir tepki gösterebildik? Sedat Selim Ay gibi adını bile söylemekten utanç duyduğum biri, eli kolu bağlı kadınlara tecavüz ediyor ve üstelik Terörle Mücadele’ye Emniyet Müdür Yardımcısı oluyor, ödüllendiriliyor. İşkenceye toleransın olduğu, işkencenin ceza yemediği, şiddetin ceza görmediği bir ülkede kadın olma gururunu savunabilmeniz, koruyabilmeniz için birlikte yan yana olabilmekten başka bir yol yok. Kaçımız özgürüz?

İHD’nin, cezaevlerini kurumsal olarak düzenli izleme, raporlama yapma hakkı bulunuyor mu?

Biz zaman zaman cezaevlerine heyet göndermek için başvuruyoruz. Her zaman engellerle karşılaşıyoruz. Kapıları açmamaya çok özen gösteriyorlar. Çünkü içeride insan haklarına dair sakladıkları çok şey olduğunu düşünüyoruz. En son Bakırköy Cezaevi’ne gittik, orada yangın çıkmıştı. Bizi sadece müdürle görüştürdüler. Mahkûmlarla görüştürmediler. Biz de mahkûmlarla olan ilişkilerimizi daha çok ortak arkadaşlarımız vasıtasıyla sağlıyoruz. Kurumsal olarak sağlamamız zor oluyor. Ya da tutukluların bize yazdıkları mektuplar gibi yollarla sağlıyoruz. Ya da bazı durumlarda bakanlık üzerinden izin alarak gidebiliyoruz.

Bazen, yetkililer konuyu çözemedikleri zaman bizden arabuluculuk yapmamızı istiyor. Mesela, Ümraniye Cezaevi 19 Aralık’ta yanıyordu, tutuklular barikat kurmuştu. Bizim tutuklularla arabuluculuk yapmamızı istediler. Aslında cezaevleri kapıları bize her zaman açık olmalı. Barolara zaten açık, avukat kimlikleriyle girebiliyorlar. Ama kurumsal olarak cezaevleri kapılarının sivil toplum örgütlerine açık olması lazım.

Sivil toplum örgütleri bu konuda ısrarcı davranıyor mu?

Israrcı davrandıklarını biliyorum. F tipi sürecinde cezaevleri inşa hâlindeyken TMMOB süreci takip etmek istedi. Ama bitirinceye kadar TMMOB'a kapılarını açmadılar. Ne zaman bitti, F tipi hapisaneleri beş yıldızlı oteller diye lanse ettiler. Şimdi o beş yıldızlı otellerde insanlar intihar ediyor, kanser hastaları ölüyorlar. Biz her hafta Taksim'de oturma eylemleri yapıyoruz. Orada cezaevi sorunlarını gündeme getirmeye çalışıyoruz.

İHD içinde cezaevleri ve kadın komisyonları nasıl ortak çalışmalar yürütüyor?

Şu anda aktif olarak kadın komisyonumuz yok. Ama zaman zaman kadın komisyonlarımız oldu. Cezaevlerinde sorunların çok yoğun olduğu dönemlerde, kadınlardan bize gelen başvuruların yoğun olduğu dönemlerde ortak çalışmalarımız oldu. Ama cezaevi komisyonumuz daha çok hem kadın hem erkek, hem siyasi hem adli, hem çocuk bütün mahkûmların sorunlarıyla ilgileniyor.

Diğer sivil toplum örgütleriyle ortak çalışmalarınız oluyor mu?

19 Aralık operasyonu sonrasında ölüm oruçları başladı. Orada ölüm orucuna katılan kadınların imhası hedeflendi. Türkiye İnsan Hakları Vakfı kadınları tedavi ettirdi. Orada korkunç bir travma yaşandı. Bazılarının tedavileri hâlâ sürmekte. Wernicke Korsakoff sendromu yaşayanların sayısı oldukça fazla. Doğuramayan, adet göremeyen kadınlar var. Şiddete uğramış kadınların fiziksel ve psikolojik tepkileri farklı oluyor.

Gözaltında ya da cezaevinde tecavüz yaşandığında kadınlar politik bile olsalar uzun süre bunu ifşa edemiyorlar. Tecavüzü açıklamak kadınlar açısından cesaret işi. Tecavüzün belgelenmesi için 24 saat içinde teşhis gerekiyor. Bu konuda Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın yürütmüş olduğu çok değerli bir çalışma var. Bunun sayesinde tecavüz nedeniyle duygusal travma da artık delil olarak sayılmaya başladı.

İHD olarak Uluslararası İnsan Hakları Konfederasyonu'na üyeyiz. Uluslararası kadın örgütleriyle çok iletişimimiz yok, zaman zaman oluyor. Ulusal kadın örgütleriyle her zaman iletişimimiz var ama kadın örgütlerinin de hapisanelerdeki vahşete dair donanımları, ilgileri zayıf. Kadına dönük şiddetin en konsantre alanı hapisaneler. Kadın örgütleri bu konuyla ilgili en azından bizim dikkatinizi çekecek bir çalışma yapmıyor.

Söyleşimizin başında da bahsettiniz. Şu an 70'e yakın cezaevinde açlık grevleri yapılıyor. Bu konuda nasıl çalışmalar yapıyor, açlık grevlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Şu an 70'e yakın cezaevinde 700'ün üzerinde Kürt siyasi tutuklu ve hükümlü Abdullah Öcalan'a uygulanan tecrit politikalarının kaldırılması, sağlık güvenlik ve özgürlük garantisi ve anadilde savunma hakkı için süresiz dönüşsüz açlık grevine başladı. Değişik yaş gruplarından eyleme katılanlar var. Hatta Maltepe Cezaevi'nde çocuklar da açlık grevine başladılar. Sayılarını şu anda tam olarak bilemiyorum ama çok sayıda kadın da cezaevlerinde eylemlere katılıyor. İHD olarak 12 Eylül'de eylemler başladığından beri süreci takip ediyoruz. Avukat arkadaşlarımız bir rapor açıkladılar. Silivri, Tekirdağ ve Şakran Cezaevi'nde saldırılara maruz kaldılar, tek tek hücrelere konmaya başlandılar. Cezaevi hekimliği şu anda aile hekimliğine devredilmiş durumda. Cezaevlerinde hekim kontrolü, tansiyon ölçümleri yapılmıyor. Tuz ve şeker almaları gerekiyor ama bu konuda sıkıntılar var. Bazı yerlerde işkence ve kötü muamele görüyorlar. Bazı eylemciler B1 vitamini almıyor, bazılarını B1 vitamini verilmiyor, bazıları sadece musluk suyu ile açlık grevini sürdürüyor. Türkiye'de cezaevlerinde açlık grevlerine yaygın olarak başvuruluyor. Daha önceki eylemlerde açlık greviden çıkan mahpusların hafızalarının silindiğini, 2-3 yaşındaki çocuklar hâline geldiklerini görmüştük. 1982'den beri Türkiye'de açlık grevleri ve ölüm oruçları nedeniyle 144 kişi hayatını yitirmiştir. Sırf şeker ve su alınarak yapılan açlık grevlerinde elli ve altmış günlerde ölümler olmuştu. Uzun erimli açlıklarda Wernicke Korsakoff hastalığı görülüyor. Türkiye İnsan Hakları Vakfı hekimleri, Tabipler Odası Wernicke Korsakoff şekerinin engellenmesi için bir çalışma yürüttüler. Hekimler uzun süreli açlıklarda B1 vitamini kullanılmasının bu hastalığın oluşmasını ertelediğini, hastalığı uzaklaştırdığını gördüler ve açlık grevi yapanların B1 kullanmalarını önerdiler. Günde 500 mg B1 vitamini kullanılması gerekiyor.

Talepleri kolay çözülebilecek nitelikte: Abdullah Öcalan bir yılı aşkın bir süredir tecrit altında tutulmakta. Kişiye özgü bir İmralı uygulaması var. Bu, insan haklarına aykırı bir uygulamadır. Hiç kimse dünyada bir yılı aşkın bir süre boyunca tecrit edilmemiştir. Bir kez ailesinden biriyle görüştü, avukatlarıyla görüştürülmüyor. Bu uygulama kaldırılmalı. Kürt sorununda yaşanan çözümsüzlük devam ediyor. 8000 Kürt siyasetçiyi hapisanelere dolduruldular. Kürt sorununun çözümü ülkemiz demokrasisi açısından önemli. Bu açıdan da mahpusların sürdürdüğü açlık grevini anlaşılır buluyorum. Biz de İHD olarak açlık grevlerinin çözümü için yoğun çaba içindeyiz. Cezaevlerinde yaşananları izlerken bunun yanında kamuoyu oluşturulması için çalışıyoruz. Genel merkezimiz bakanlıklarla görüşmeler yapıyor. Dün aralarında Çağdaş Hukukçular Derneği, Türk Tabipler Odası, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, KESK'in de araların olduğu 50 örgütün temsilcileri Adalet Bakanlığı'na yürüdüler. Adalet Bakanlığı başvurularımıza hiç yanıt vermiyor. Tabipler Odası süreci takip etmek için başvurmuştu, buna ret cevabı verdiler. Önümüz bayram ve her yer kapalı. Hukukçular içeri girebiliyorlar. Açlık grevi yapanlar aile görüşüne çıkmıyor, avukatlarla

görüüyorlar. Yakında avukat görüşlerine bile çıkamayacak durumda olacaklarını düşünüyorum. İki kişinin durumunun ağır olduğunu biliyoruz. Bir tek insanın ölümü bile insanlığın, vicdanın ölümüdür. Yüzlerce insanını aç bırakarak kaybeden bir ülkenin insan hakları savunucuları olarak bu ölümleri seyretmekten utanç duyuyoruz.

Dileriz bu metni yayıma hazırladığımız dönemde olumlu gelişmeler yaşanır, hiç kimse yaşamını yitirmez. Çok teşekkür ederiz söyleşimize katıldığınız için...

Ben teşekkür ederim...

¹ Ankara Ulucanlar Cezaevi'nde koşuğun yetersizliğini protesto eden siyasi tutuklu ve hükümlülere yönelik 26 Eylül 1999 tarihinde jandarma operasyon düzenlemiş ve operasyon sonucunda on tutuklu yaşamını yitirmişti. Onlarca tutuklu ise ağır yaralanmış ve işkence görmüştü. "Ulucanlar Davası Genişliyor", Bianet, 25.10.2012. <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/29211-ulucanlar-davasi-genisliyor>

² 16 Eylül 2011 tarihinde Van M Tipi Cezaevi'nden İstanbul Metris Cezaevi'ne ifade vermek üzere götürülen tutuklu ve hükümlüleri taşıyan araçta Kayseri-Malatya yolu üzerinde yangın çıkmış ve araç kapılarının açılmaması nedeniyle beş tutuklu yaşamını kaybetmişti. "Yürüyen Tabuta Binmişler", Bianet, 25.10.2012. <http://www.bianet.org/bianet/bianet/132921-yuruyen-tabuta-binmisler>

³ Gazeteci-yazar Ulrike Meinhof, Almanya' da Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun (RAF-Rote Armee Fraktion) kurucusudur. Orta sınıf bir aileye mensup evli ve iki çocuk annesi bir gazeteci olarak 70'li yıllardaki anti-kapitalist mücadelede, radikal sosyalist örgütlenmelerde yer aldı. RAF militanı olarak tutuklandığında dönemin Almanya Hükümeti tarafından ağır işkencelere maruz kaldı. 1976 yılında cezaevinde yaşamını yitirdi.